

Список використаних джерел:

1. Моніторинг реформ в Україні. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/03/27/ukraine-reform-monitor-march-2018-pub-75909>.
2. Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indexskoruptsiji-cpi-2014/>.
3. Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indexskoruptsiji-cpi-2018/>.
4. John R. Heilbrunn. Anti-Corruption Commissions : Panacea or Real Medicine to Fight Corruption? 2004. Stock No. 37234 P. 3–6. URL: <http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/wbi37234Heilbrunn.pdf>.
5. Офіційний сайт Незалежної комісії по боротьбі з корупцією Гонконгу. URL: <https://www.icac.org.hk/en/about/history/index.html>.
6. Клеменчич Г. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції : огляд моделей. *Організація економічного співробітництва і розвитку. Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії. Марібор*. 2007. P. 33–40. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972270.pdf>.
7. Institutional Arrangements to Combat Corruption. P. 44–48. URL: https://www.right2info.org/resources/publications/asset-declarations/undp_institutional-arrangements-to-combat-corruption_2006.
8. Wong Andrew. Anti-Corruption Strategy of the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China. *Controlling Corruption in Asia and the Pacific. ADB/OECD*. February 2005. Manila. P. 51–55.
9. Mitchell Zoe. A Comparative Analysis of the OECD Anti-Corruption Models (Asia & Europe) And Australia's Existing Anti-Corruption Platform. P. 16–17. URL: <http://www.ijbcnet.com/4-3/IJBC-14-4304.pdf>.

УДК 343.985

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ: КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ

Ковальов Юрій Юрійович,
аспірант (Харківський науково-
дослідний інститут судових експертиз
імені Заслуженого професора
М.С. Бокаріуса,
м. Харків, Україна)

У статті розглядаються проблемні аспекти вдосконалення методології розслідування корупційних злочинів. Наголошується на необхідності наближення методичних рекомендацій розслідування корупційних злочинів до поточних потреб правоохоронної практики. Висвітлено зміст поняття «класифікація» в етимологічному сенсі й виділено значення наукової класифікації в розкритті сутності досліджуваних об'єктів. Відзначається, що особливістю криміналістичної класифікації злочинів є їх поділ за такими підставами, які в максимальній мірі відповідають практичним потребам осіб, які здійснюють їх виявлення та розслідування, а відтак сприяють розробці відповідних цим

потребам методичних рекомендацій, що враховують реалії, з якими стикається слідча практика у провадженнях тієї чи іншої категорії злочинів. Розкрито значення криміналістичної класифікації злочинів для формулювання методу розслідування такого роду злочинів. Проведено аналіз та узагальнення наукових підходів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо кримінологічних критеріїв класифікації злочинів. Підкреслено доцільність розробки та оптимізації незалежної криміналістичної класифікації корупційних злочинів з урахуванням особливостей кримінально-правової систематизації. На основі аналізу наукових джерел та слідчої практики запропоновано криміналістичну класифікацію корупційних злочинів: залежно від сфери та конкретної галузі суспільних відносин, на які посягають злочинні дії; залежно від способу злочинних дій; за ознаками особи злочинця (суб'єкта злочину); залежно від злочинної мети та предмета злочинного посягання; залежно від виду суспільно небезпечних наслідків злочину. Підсумовано, що вищезазначені науково-практичні криміналістичні рекомендації, ґрунтуючись на кримінально-правовій характеристиці злочинів цієї групи, мають також важливе значення для формування їх своєї криміналістичної характеристики.

Ключові слова: злочин, корупція, криміналістика, класифікація, розслідування, методика.

CURRENT ISSUES FOR THE INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMES: CRIMINALISTIC CLASSIFICATION

Kovalov Yurii Yuriiovich,
Postgraduate Student
(Hon. Prof. M.S. Bokarius Kharkiv
Research institute of Forensic
Examinations, Kharkiv, Ukraine)

The article deals with the problem aspects of improving the methodology for investigation of corruption crimes. The necessity of approximation of methodical recommendations of the investigation of corruption crimes to the current needs of law enforcement practice is emphasized. The content of the concept "classification" in its etymological sense is elucidated and the significance of the scientific classification in the disclosure of the essence of the objects under study is highlighted. It is noted that the feature of the criminalistic classification of crimes is their division on the grounds that are as close as possible to the practical needs of those who carry out their detection and investigation, and thus contribute to the development of methodological recommendations that meet these needs, taking into account the realities encountered by investigative practices in proceedings of a separate category of crimes. The significance of forensic classification of crimes for the formulation of a method of investigation of this kind of crimes is revealed. The analysis and generalization of scientific approaches of domestic and foreign scientists concerning criminological criteria of classification of crimes is carried out. The expediency of developing and optimizing an independent forensic classification of corruption crimes with regard to peculiarities of criminal-legal systematization is emphasized. Based on the analysis of scientific sources and investigative practices, a criminalistic classification of crimes classification of corruption crimes is proposed: depending on the sphere and specific field of social relations encountered by criminal acts; depending on the method of criminal activity; on the basis of the person of the offender (the subject of the crime); depending on the criminal purpose and the subject of the criminal offense; depending on the type of socially dangerous consequences of the crime. It is concluded that the above mentioned scientific-practical forensic recommendations, based on the criminal-law description of the crimes of this group, are important for the formation of their generalized criminalistic characteristics.

Key words: crime, corruption, criminalistics, classification, investigation, methodology.

Постановка проблеми. Розслідування корупційних злочинів є одним із найскладніших, що зумовлюється, по-перше, їх латентним та здебільшого організованим характером, по-друге, активною протидією розслідуванню з боку зацікавлених осіб, які мають владні повноваження відповідно до свого службового становища. Саме тому, актуалізувалося питання наближення методичних рекомендацій щодо розслідування корупційних злочинів до сучасних потреб правозастосовчої практики. Особливе місце у цьому аспекті займає проблема криміналістичної класифікації зазначених злочинів.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню проблемних питань криміналістичної класифікації злочинів присвятили свою увагу такі вітчизняні та закордонні вчені-криміналісти, як: Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, О.М. Васильєв, О.Ю. Головін, В.А. Журавель, В.О. Образцов, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, М.П. Яблоков та інші. Взагалі аналізу кримінально-правових питань корупційної злочинності та проблемам їх розслідування неодноразово присвячували свої праці вітчизняні та закордонні науковці, зокрема: З.Т. Баранова, Ю.В. Баулін, М.М. Букаєв, А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, В.М. Карагодін, Н.В. Кимлик, В.П. Корж, В.В. Крюков, С.П. Кушніренко, В.П. Лавров, М.І. Мельник, Я.Є. Мишков, В.О. Навроцький, О.В. Пчеліна, В.Я. Тацій, Т.В. Філатова, О.Ю. Фролова, В.О. Черкашенін, Р.В. Чупахін, В.Ю. Шепітько та інші. Разом із цим, проблеми криміналістичної класифікації корупційних злочинів залишаються на сьогодні в Україні не дослідженими, що і визначає напрямок подальших наукових розробок.

Мета статті – дослідження підстав систематизації сучасних корупційних злочинів та здійснення їх класифікації з урахуванням як кримінально-правових, так і криміналістичних критеріїв розподілу.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за доцільне, перш ніж дослідити питання криміналістичної класифікації корупційних злочинів, з'ясувати зміст поняття «класифікація» у його етимологічному сенсі.

Так, під класифікацією розуміють систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. Класифікацією є система розміщення предметів за класами на підставі схожості цих предметів у середині класу і їх відмінності від предметів інших класів [1, с. 175].

В юридичній енциклопедичній літературі зазначається, що класифікація (від лат. *classis* – клас, розряд та *facio* – роблю) – це система супідрядних понять (класів, об'єктів) тієї або іншої галузі знань чи діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів. Наукова класифікація виражає систему законів, властивих відповідній галузі [2, с. 115; 3, с. 357].

Класифікацію можна розглядати як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за певними ознаками. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, поняттєвого апарата, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [4, с. 15].

Розглядаючи сутність криміналістичної класифікації злочинів, необхідно відзначити, що вона є важливою умовою раціонального пізнання злочину, його відбиттю в формі слідів та інших фактичних даних, умовою якісного розслідування [5, с. 189]. Особливістю криміналістичної класифікації злочинів є їх поділ за такими підставами, які в максимальній мірі відповідають практичним потребам осіб, які здійснюють їх виявлення та розслідування, а відтак сприяють розробці відповідних цим потребам методичних рекомендацій, що враховують реалії, з якими стикається слідча практика у провадженнях тієї чи іншої категорії [6, с. 9]. Таким чином, криміналістична класифі-

фікація злочинів повинна базуватися на такого роду умовах, за якими було б досягнуто ефективне застосування засобів, методів і прийомів криміналістики при розслідуванні окремих видів злочинів [7, с. 11].

У криміналістичній науці неодноразово наголошувалося на особливому значенні криміналістичної класифікації злочинів для формування окремих методик розслідування будь-якого виду злочинів. Так, В.О. Образцов підкреслював, що при вирішенні практичних завдань розслідування злочинів недостатньо користуватися кримінально-правовою класифікацією злочинів, оскільки в нормах матеріального права відбиті лише ті ознаки та властивості, які є суттєвими з точки зору кримінального законодавства і його використання. У цих класифікаціях не враховується ситуаційний аспект злочинів, необхідний для наукового розроблення диференційованих методичних рекомендацій [8, с. 15]. Вчений відзначає, що криміналістична класифікація злочинів імпліцитно містить системний підхід, спирається на принцип системності. Розгляд злочинів як системи передбачає вивчення внутрішніх взаємозв'язків, тих системоутворюючих чинників, які забезпечують єдність її елементів [9, с. 27].

З цього приводу М.П. Яблоков також висловлюється однозначно і робить висновок, що оптимізація методик розслідування окремих видів злочинів залежить від багатьох факторів, у тому числі від подальшого вдосконалення криміналістичної класифікації злочинів [10, с. 25]. На думку В. А. Журавля, криміналістична класифікація – більш диференційоване утворення, аніж кримінально-правова характеристика, що тісніше наближає її до вимог практики. При цьому слід усвідомлювати та пам'ятати, що здійснення криміналістичної класифікації не є самоціллю, оскільки вона розглядається як підстава для побудови системи окремих криміналістичних методик [11, с. 59].

Погоджуємося з думкою Р.С. Белкіна, який зазначає, що окрема криміналістична методика, побудована лише на основі кримінально-правової характеристики злочину, носить значною мірою загальний характер і вимагає для свого конкретного застосування адаптації досить високого ступеня, оскільки враховує лише найзагальніші особливості злочину [12, с. 325]. Вважаємо, що в основу класифікації злочинів, у тому числі й корупційних, повинні бути покладені як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії поділу.

Отже, з метою розроблення криміналістичної класифікації корупційних злочинів спочатку розглянемо види корупційних злочинів, визначені в чинному кримінальному законодавстві.

Так, корупційними злочинами відповідно до примітки ст. 45 Кримінального кодексу (далі – КК) України вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України [13]. Формування у чинному кримінальному законодавстві вичерпного переліку корупційних злочинів визначає критерій їх поділу – умову вчинення злочину шляхом зловживання службовим становищем.

На нашу думку, визначений законодавцем перелік корупційних злочинів є вірним, проте не зовсім повним, оскільки за такою класифікацією не враховуються окремі склади злочинів, що містять корупційну складову. Зокрема, до таких належать злочини економічної спрямованості, вчинені організованими групами (наприклад, ч. 4 ст. 190 КК України), а також окремі військові злочини (наприклад, ст.ст. 422, 426 КК України).

Досліджуючи криміналістичні критерії поділу корупційних злочинів варто погодитися з думкою Р.Л. Степанюка, який зазначає, що критеріїв криміналістичної класифікації злочинів більше, ніж кримінально-правових. Адже основною функцією

такої класифікації є значущість для побудови теоретичних і практичних рекомендацій, спрямованих на вирішення основних завдань кримінального провадження. Саме тому підстави класифікації мають відображувати перш за все суттєві в криміналістичному сенсі риси відповідної злочинної діяльності [14, с. 34–35].

З огляду на зазначене, розглянемо основні підходи науковців щодо виділення криміналістичних критеріїв класифікації злочинів, аналіз яких дозволить запропонувати власне бачення щодо криміналістичної класифікації корупційних злочинів.

Так, Р.С. Белкін та А.І. Вінберг виділяють такі різновиди криміналістичних класифікацій: 1) класифікація осіб; 2) класифікація предметів; 3) класифікація властивостей і ознак; 4) класифікація дій та процесів; 5) логіко-криміналістичні класифікації [15, с. 52–65]. О.М. Васильєв сформулював ідею щодо двох форм криміналістичної класифікації злочинів. У якості першої форми він розглядає слідчі ситуації. Другою формою класифікації він називає криміналістичну характеристику злочину [16, с. 25].

У свою чергу О.Ю. Головін виокремлює наступні групи криміналістичних класифікацій злочинів: 1) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані зі способом їх вчинення та приховування; 2) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані з суб'єктом їх вчинення; 3) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані з потерпілим та особливостями його поведінки; 4) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані з безпосереднім об'єктом і предметом злочинного посягання; 5) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані з суб'єктивною стороною злочину; 6) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані зі специфікою місця, часу, обстановки скоєння злочину [17, с. 33–39].

В.В. Тищенко вважає, що основними критеріями, за якими проводиться криміналістична класифікація злочинів, мають бути елементи предметної діяльності: суб'єкт (особа злочинця), мотиви та цілі його дій, об'єкт злочину (особа потерпілого і предмет посягання); обстановка (просторово-часові та інші умови дійсності), механізм, наслідки та результат злочину. Він наголошує, що криміналістична класифікація злочинів дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично-значимі властивості та дати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів [4, с. 15–16].

Російська дослідниця В.О. Алфьорова, досліджуючи проблеми розслідування корупційних злочинів слідчими прокуратури, пропонує криміналістичну класифікацію корупційних злочинів за способом їх вчинення, по колу осіб, що беруть участь у вчиненні злочину, за рівнем службової діяльності суб'єкта корупційного злочину, за часом здійснення корупційної діяльності, за предметом злочинного посягання [7, с. 11–13].

Отже, з огляду на вищезазначене, а також враховуючи специфіку корупційних злочинів, ми пропонуємо наступну їх криміналістичну класифікацію:

1. Залежно від сфери та конкретної галузі суспільних відносин, на які посягають злочинні дії:

- корупційні злочини у сфері діяльності юридичних осіб публічного права;
- корупційні злочини у сфері діяльності юридичних осіб приватного права;
- злочини, що вчиняються у галузях: бюджетно-фінансової діяльності, управління державним та комунальним майном, соціально-економічного розвитку, фінансово-господарської діяльності, фінансового контролю, банківської діяльності, земельних відносин, будівництва, охорони здоров'я, екологічної безпеки, охорони громадського порядку, правоохоронної діяльності, освіти та культури, соціального захисту, транспортної діяльності, матеріального виробництва, інформаційних технологій, оборонно-промислової та паливно-енергетичної діяльності тощо.

2. Залежно від способу злочинних дій:

- вчинені у формі підкупу;

– вчинені шляхом неправомірного розпорядження фінансовими і матеріальними ресурсами;

– вчинені шляхом використання службовою особою таємної службової інформації в особистих цілях або в інтересах третіх осіб;

– вчинені шляхом неправомірного складання та підпису фіктивних документів (кошторисів, доходів і видатків, звітів, договорів, листів або інших ділових документів);

– вчинені шляхом порушення порядку та правил надання публічних послуг (порушення правил державної реєстрації, порядку ліцензування, порядку приватизації майна, незаконне кредитування тощо);

– вчинені шляхом умисного використання посадовою особою свого службового становища, загальноновизнаного авторитету та владних можливостей всупереч інтересам служби, що породжує настання наслідків правового характеру.

– іншими способами.

3. За ознаками особи злочинця (суб'єкта злочину):

– залежно від кількісного складу: вчинені одноособово; вчинені групою осіб; вчинені у складі організованої групи;

– залежно від рівня повноважень, злочини, що вчиняються службовими особами вищого керівного складу, середнього керівного складу, молодшого керівного складу, рядового складу;

– за обсягом службових повноважень: вчинені представниками державної влади; вчинені службовими особами, які наділені організаційно-розпорядчими, адміністративно-господарськими та/або контрольними функціями; вчинені службовими особами, які відповідно до займаної ними посади виконують певні функціональні обов'язки;

4. Залежно від злочинної мети та предмета злочинного посягання:

– злочини, спрямовані на одержання незаконної матеріальної вигоди (бюджетних або приватних грошових коштів, цінних паперів, майна або права на нього тощо);

– злочини, що вчиняються з метою особистої зацікавленості не матеріального характеру (службове підвищення, уникнення відповідальності, знищення документів, що дискредитують службову особу, надання послуги родичу тощо);

5. Залежно від виду суспільно небезпечних наслідків злочину:

– злочини, що завдають матеріальної шкоди державі, підривають її авторитет;

– злочини, що завдають матеріальної шкоди юридичним особам-підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, у тому числі у вигляді упущеної вигоди майнового характеру;

– злочини, що завдають матеріальної та моральної шкоди фізичним особам – учасникам суспільних відносин.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене зазначимо, що розроблення криміналістичної класифікації корупційних злочинів – це вже давно назріла потрібність як в аспекті наукового усвідомлення окремої теоретичної проблематики, так і у сенсі сучасної практики протидії злочинності при використанні на місцях насправді ефективного інструментарію стримування корупційної злочинності. При цьому слід виходити з того, що такі науково-практичні криміналістичні рекомендації, ґрунтуючись на кримінально-правовій характеристиці злочинів цієї групи, мають також важливе значення для формування їх своєрідної криміналістичної характеристики.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови : в 11 т.: Т. 4 / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 840 с. URL: <http://sum.in.ua/p/4/175/1> (дата звернення: 28.12.2018).

2. Юридична енциклопедія : в 6 т.: Т. 3 / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. Енцикл., 2001. 792 с.

3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
4. Тищенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.
5. Куемжиева С.А. Криминалистическая классификация преступлений против семьи и несовершеннолетних. *Общество и право*. 2017. № 2 (60). С. 189–194.
6. Беляков А.А. Криминалистическая классификация преступлений, связанных со взрывами : теоретические и практические аспекты. *Российское право: Образование. Практика. Наука*. 2016. № 3. С. 9–12.
7. Алферова В.А. Расследование коррупционных преступлений следователями прокуратуры : автореф. дис. ... кандид. юрид. наук : 12.00.09. Ростов-на-Дону, 2006. 24 с.
8. Образцов В.А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. 176 с.
9. Образцов В.А. Классификация преступлений на криминалистической основе – важнейшее условие совершенствования теории и практики расследования преступлений (современное состояние и пути решения проблемы). *Оптимизация расследования преступлений*: сб. науч. тр. Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1982. 155 с.
10. Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования. Москва : Изд-во МГУ, 1985. 97 с.
11. Журавель В.А. Криміналістичні методик: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
12. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3-х т.: Т. 3 Криминалистические средства, приемы, рекомендации. Москва : Юристъ, 1997. 480 с.
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
14. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : Вид-во ХНУВС, 2012. 436 с.
15. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва : Юрид. лит., 1969. 216 с.
16. Васильев А.Н. О криминалистической классификации преступлений. Методика расследования преступления (общие положения) : Материалы науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). Москва : Наука, 1976. С. 25–26.
17. Головин А.Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2013. № 2 (2). С. 31–40.